

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СВІТОГЛЯДУ ЗАКАРПАТЦЯ Й ПОЛІЩУКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ДІАЛЕКТНОГО ТЕКСТУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (46)

УДК 811.161.2'81:39

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).68–73

Гримашевич Г. Репрезентація світогляду закарпатця й поліщука крізь призму діалектного тексту; кількість бібліографічних джерел – 13; мова українська.

Анотація. У статті на матеріалі діалектних текстів, які репрезентують середньополіський і закарпатський етномовні ареали, проаналізовано світогляд поліщука й закарпатця як єдність знань, вірувань, поглядів на сенс і мету життя, котрі визначають аспекти їхнього мислення, погляди на матеріальну та духовну культуру.

Закарпатські та середньополіські говірки як територіальні утворення давньої формації, які, належачи до різних українських наріч, у лінгвальному плані відзначаються незначною кількістю однакових діалектних елементів, водночас мають багато спільного в культурному наповненні, у віруваннях та традиціях населення зазначених ареалів.

Актуальність статті зумовлена тим, що проблема світогляду поліщуків та закарпатців крізь призму діалектного тексту досі не привертала уваги дослідників, хоча закарпатсько-поліські мовні взаємозв'язки неодноразово були в полі зору діалектологів.

Мета статті – за матеріалами діалектних текстів проаналізувати особливості світогляду поліщука й закарпатця, зокрема насамперед акцентувати увагу на традиціях і звичаях, пов'язаних із зимовими святами. Мета статті зумовила реалізацію низки завдань, із-поміж яких – схарактеризувати значення діалектних текстів як важливого джерела для різнопланових наукових досліджень, з'ясувати особливості світогляду вказаних вище етнічних груп за матеріалами діалектних текстів, виявити спільне й відмінне у світобаченні поліщуків і закарпатців крізь призму діалектного тексту.

Ключові слова: діалектний текст, світогляд, закарпатські говірки, середньополіські говірки, матеріальна культура, духовна культура.

Постановка проблеми. Останні десятиріччя в українській діалектології позначені неабиякою увагою до вивчення особливостей говіркового мовлення архаїчних ареалів Славії, адже в них, незважаючи на плин часу, глобалізаційні процеси, досі збережено багато давніх елементів мовного та культурного буття населення. До цікавих й оригінальних з огляду на вказане вище належать терени Закарпаття й Полісся, які, хоч і належать до різних наріч українського діалектного континууму, що зумовлює різочі відмінності в лінгвальному наповненні діалектів, усе ж мають багато спільного щодо території свого розташування, оскільки є прикордонними зонами, що зумовлює вплив іншомовних елементів на мовлення, та географічно-кліматичного розташування (Закарпаття – гориста місцевість, де ростуть ліси, Полісся – терени, усущіль покриті лісами) й архаїчності. З огляду на зазначене закарпатсько-поліські опозиції та паралелі неодноразово ставали предметом наукового опису діалектологів (Й. Дзензелівського, М. Никончука, Г. Воронич, І. Сабадоша, О. Могили, Л. Наконечної та ін.), водночас проблема відображення світогляду поліщука та закарпатця крізь призму діалектного тексту досі не привертала увагу дослідників, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Аналіз досліджень. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. в українській діалектології науковці трактують як період текстоцентризму, оскільки саме в цей час з'являється низка збірників діалектних текстів і досліджень про них, які репрезентують практично всі обшири українського континууму (південно-західне наріччя – Н. Глібчук, Н. Руснак, М. Грицак, І. Жегуц, О. Миголинець, О. Пискач, М. Ле-

сюк, Т. Тищенко, Г. Березовська, І. Гороф'янюк, Т. Ястремська, Л. Хомчак, Н. Хібеба та ін.; поліське – Г. Аркушин, П. Гриценко, Ю. Бідношия, Л. Дика, Г. Воронич, Л. Москаленко, Л. Пономар (Анісімова), О. Малахівська, С. Гриценко, М. Поістогова, Л. Рябець, В. Мойсієнко, Г. Гримашевич та ін., південно-східне – Г. Мартинова, З. Денисенко, Т. Щербина, А. Таран, Ю. Бідношия, Л. Дика, І. Магрицька, К. Глуховцева, З. Сікорська, В. Леснова, І. Ніколаєнко та ін.). Така увага до діалектного тексту зумовлена його евристичною цінністю та багатомірністю як надійного джерела для різноаспектних досліджень. Крім того, саме в діалектному тексті системно представлено як особливості мовлення діалектоносіїв на всіх рівнях, так і їхній світогляд, ментальність, адже тексти репрезентують позалінгвальну дійсність [Тищенко, 2015, с. 377], бо діалектний текст, з одного боку, – джерело збереження відомостей про традиційну культуру, а з другого – форма відображення картини світу мовців [Литвиненко 2015, с. 286]. Як зазначає П. Гриценко, зв'язок традиційної культури і мови – не перебільшення і не метафора, бо народні говірки вражають обсягами збереженої в них інформації про унікальну культуру, її самодостатність і багатогранність [Гриценко 2019, с. 4], що можемо простежити саме в діалектному тексті.

Мета статті, завдання. Мета статті – за матеріалами діалектних текстів проаналізувати особливості світогляду поліщука й закарпатця II половини ХХ – початку ХХІ ст., зокрема насамперед акцентувати увагу на традиціях і звичаях, пов'язаних із зимовими святами. Мета розвідки зумовила реалізацію низки завдань, із-поміж яких – схарактери-

зувати значення діалектних текстів як важливого джерела для різнопланових наукових досліджень, з'ясувати особливості світогляду вказаних вище етнічних груп за матеріалами діалектних текстів, виявити спільне й відмінне у світобаченні поліщуків і закарпатців крізь призму діалектного тексту.

Методи та методика дослідження. У процесі збирання діалектного матеріалу із середньополіських говірок Житомирської області використано експедиційний метод; під час написання статті застосовано такі методи: описовий – для інтерпретації та характеристики досліджуваних явищ, їх виокремлення та класифікації, контекстуального аналізу – для з'ясування функціонування досліджуваних явищ у контексті, прийом функціонального аналізу – для характеристики функціональних особливостей досліджуваних елементів.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають філософи, світогляд – сукупність соціально вироблених узагальнених уявлень, поглядів, переконань людини на світ, саму себе, своє місце у світі [Петрушенко 2006, с. 185–186], він поєднує знання, вірування, цінності, ідеали, прагнення, бажання та ін., наявний у культурі, звичаях та побутових правилах життя певних народів [Петрушенко 2011, с. 187]. Крім того, погляди, з яких складається світогляд, формуються в індивіда протягом усього його життя, у процесі творчості та через засвоєння накопиченого людством досвіду, тому світогляд – це методологія побудови загальної картини світу [Філософія 2020, с. 201]. Отже, світогляд українців загалом і різних етнічних груп зокрема формують уявлення, традиції, вірування, спосіб господарювання тощо, що є виявом матеріальної та духовної культури.

З огляду на мету й завдання нашої розвідки важливо усвідомити, чому саме діалектний текст дає змогу осягнути світогляд мовців. Причина цього в тому, що саме записи зв'язного говіркового мовлення є скарбницею народної культури, адже в них відображено не тільки світ, що оточує людину, не лише реальні умови її життя, але й суспільну самосвідомість мовця, його ментальність, національний характер, спосіб життя, традиції, мораль, систему цінностей, специфіку світобачення й світосприйняття [Мартинова 2014, с. 272], тому діалектний текст – важливе джерело багатоаспектних лінгвістичних, етнографічних, культурологічних, історичних досліджень [Глібчук 2015, с. 60], адже він має особливий статус багатомірного, комплексного, самодостатнього джерела з невичерпною інформативністю для багатьох суміжних наук [Коваленко 2015, с. 190].

Джерелами дослідження слугували збірники діалектних текстів «Українські закарпатські говірки» [Українські закарпатські говірки 2004] та «Єдність у різноманітності. Поліщуки» [Поліщуки 2018], які репрезентують світогляд закарпатців і поліщуків кінця XX – початку XXI ст., а також власноруч зібрані тексти в середньополіських говірках Житомирської області. Саме такі праці вибрано як джерела з огляду на період, який зафіксовано в текстах, вік діалектоносіїв як представників репрезен-

тації матеріальної та духовної культури зазначених терміну та ареалу. Принагідно для системності розкриття порушеної проблеми залучено інші джерела [Аркушин 2010].

Як зазначають упорядники видання закарпатських текстів, закарпатські говірки привертають увагу дослідників своєю яскравою діалектною специфікою, збереженням низки архаїчних рис і одночасно наявністю багатьох інновацій, тривалими взаєминами з іншими спорідненими і неспорідненими мовами тощо [Миголинець, Пискач 2004, с. 6]. Те саме можна сказати й про поліські говірки, крім, звичайно, взаємин із неспорідненими мовами, бо територія розташування поліського наріччя кореспондує різноспрямовані зв'язки насамперед зі слов'янським світом. Архаїка обох континуумів зумовила не тільки збереження низки архаїчних діалектних рис на всіх мовних рівнях, передовсім на фонетичному та лексичному, а й у матеріальній та духовній культурі.

Підтвердженням цього є слова упорядниць про те, що записи свідчать про унікальну народну культуру, яка століттями визначала родинний і суспільний лад. <...> Водночас чимало уваги звернуто на особливості традиційної духовної культури, вірування, локальну своєрідність господарської діяльності [Миголинець, Пискач 2004, с. 7]. Подібне спостерігаємо й у текстах із Полісся, де представлено розповіді про духовну та матеріальну культуру поліщуків, їхній світогляд, загалом колишнє життя, вірування й традиції тощо.

Зокрема, представники обох ареалів з огляду на місце їх розташування розповідають про збирання ягід і грибів, про ведення домашнього господарства [напр.: Українські закарпатські говірки 2004, с. 94, 123, 126, 159; Поліщуки 2018, с. 50, 60, 83] тощо, що є свідченням їхньої матеріальної культури.

Натомість у статті ми насамперед акцентуємо увагу на зимовому періоді життєдіяльності поліщуків і закарпатців, який для представників сільського населення був найлегшим часом, оскільки все прибрано на городах і сховано до комори, зокрема на проведенні вечорниць, святкуванні Андрія (13 грудня), Миколая (19 грудня) та Святого вечора, оскільки саме така тематика текстів широко представлена в спогадах, очевидно, через те, що діалектоносії згадують ці свята як щось найкраще у своєму житті. Водночас саме ця складова життєдіяльності закарпатців і поліщуків свідчить про єдність матеріальної та духовної культури, оскільки елементи матеріальної культури використовують у процесі вірувань, традицій як репрезентантів духовної культури під час указаних свят і дійств.

Вечорниці – це своєрідна модель соціалізації сільської молоді, яка потребувала спілкування й розваг. Але українська традиція навіть під час такого дійства зобов'язувала дівчат працювати, зокрема вишивати, ткати, пряти, плести, хоча така робота була переважно їм на радість, оскільки так вони готували собі майбутній посаг. Крім того, саме на вечорницях можна було зустріти свою майбутню долю. Ось як поліщучки описують вечорниці,

учасницями яких вони були замолоду: *о шче ми йак хо'дили на 'цыйе вечор'ниц'ї / то шче ко'робки б'рали да п'рали там // п'рали / п'рали три 'ц'їли ш'пул'у нап'рат' // а 'мати ме'не не пус'кайе // каже / йак нап'ра'деш 'дома шче ш'пул'у / то'д'ї поб'їжиш [Поліщуки 2018, с. 15]; сп'е'вайемо // йек у'веч'ер'ї поп'р'ї'ходи'м до м'е'не 'у' 'хату / в'е'ч'орк'ї / пос'адем в'їш'ї'вайемо / рушн'ї'к'ї в'їш'ї'вайемо і с'в'ету не бу'ло / пр'ї 'л'амп'ї с'е'д'ел'ї в'їш'ї'вал'ї / а х'лопц'ї / з'б'оку / 'у' 'карти' гу'л'айут / а м'ї так 'зарно в'їш'ї'вайем і сп'е'вайем / і пов'ї'ш'ї'вайем [Поліщуки 2018, с. 93]; 'у' осно'у'ном 'у' роб'очїй ден' / зби'ралис' вечо'рами / пон'ї'майеш / і так со'б'ї гу'л'али вечо'рами / 'шили / виши'вали // а 'ўже 'у' св'ат'кови дн'ї там зби'ралис'а / хто шо прине'се / д'ї'чата там 'ўже обслу'говуйут' / сп'ї'вайут' / тан'ц'уйут' [Поліщуки 2018, с. 102] та ін.*

Опрацювання зазначених вище тестів із закарпатських говірок дає підстави стверджувати, що саме вечорниці демонструють спільність у їх проведенні, оскільки дівчата виконували подібну роботу: *та сход'їли'ме на ве'чурк'ї // но та там мы виши'вали 'с'ак'ы узоры [Українські закарпатські говірки 2004, с. 88]; ход'їлис'ме <...> на вы'пратк'ї / зби'ралис'ме'с'а 'у' ко'гос' 'д'ома / і там ц'їлыми ноча'ми пр'алис'ме / с'п'ї'валис'ме [Українські закарпатські говірки 2004, с. 125]; ход'їлиз'ме на фаши'нк'ї так // зби'ралис'а наві'чир у ба'бы А'н:ы [Українські закарпатські говірки 2004, с. 127]; ход'їлам на ве'чурни'ц'ї // там ми пр'али / уши'вали / х'лопц'ї / прив'одили му'зику [Українські закарпатські говірки 2004, с. 153]; вот і робили ве'чурни'ц'ї <...> таї б'рали с:об'о'у' йак'ус' роботу / ват' пр'аст'ї / ват' пле'ст'ї / ват' виши'вати [Українські закарпатські говірки 2004, с. 156]; сход'їлис'а на ве'чурни'ц'ї // д'ї'к'ы б'рали суб'ї йак'ус' роботу // одны' б'рали суб'ї к'ўж'їл' іс п'ов'їс'мом та пр'али / друг'ї виши'вали [Українські закарпатські говірки 2004, с. 159] та ін.*

Як видно з наведених уривків, традиція вечорниць на Закарпатті й на Поліссі має багато спільного, водночас і в номінації самого дійства, оскільки в основі найменування лежать лексеми, мотивовані часом (ве'чурни'ц'ї, ве'чурни'ц'ї, вечор'ниц'ї, ве'чурк'ї, в'е'ч'орк'ї), хоча номени відрізняються фонетичним наповненням, що зумовлено фонетичними особливостями діалектів. Водночас закарпатський ареал демонструє наявність лексем вы'пратк'ї та фаши'нк'ї, які невідомі поліському ареалу.

Багато спільного спостерігаємо у святкуванні Андрія, до якого дівчата готувалися заздалегідь. Зокрема, вони готували різні страви: коржа, калиту, вареники, пироги, пампушки, які були неодмінним атрибутом свята й ворожінь: *ка'жда м'їс'їла си ма'ло т'їста / таї л'їпилис'ме пироги' // коли' ка'жда у св'її т'їр'їг зап'хала кл'аптик пап'єру з імн'ам ле'г'їн'а [Українські закарпатські говірки 2004, с. 133]; і галушк'ы л'їпл'ат / у ка'жду галу'шку зал'їпл'ат пап'їри'ц'ї з імн'ом х'лопц'а і клад'ут вар'їти / ч'їйа п'ерша сплив'е / то то'та с'а п'ерша ї уд:ас'ц' [Українські закарпатські говірки 2004, с. 97]; м'ї ко'л'їс'*

на 'андр'єйа / кор'жа п'ек'л'ї / х'лопц'ї поп'р'ї'ходети / га'р'єлку нам пр'ї'нос'ат 'у' бу'тилоц'ї // м'ї шо не'буд' зне'семоса / те му'к'ї пр'їне'се / те шо не'буд' пр'їне'се / та йа'кого кор'жа / те йа'кого гур'ка / і соб'ї'рал'їс'а // до дн'а седи'мо / в'їп'ї'вайемо 'у' 'хат'ї сп'е'вайем / так 'в'ес'ело нам бу'ло [Поліщуки 2018, с. 92]; це га'дали ми та'ке / ну йак пампуш'ки пош'ли до кри'ниц'ї / 'ротом при'несли во'ди / наб'рати 'у' рот // да да ну 'йакже ти 'будеш см'ї'йаца йак у 'рот'ї во'да при'несли 'тейї во'ди зам'ї'сли 'тїйї пам'пушки 'ўвечер'ї це бу'ло ро'билос'а / шоб них'то не 'бач'ї'у // це нас 'ўтрох так ро'било / то то'д'ї запа'лили п'їч / да'ваї нек'ти ота'к'ї пам'пушечк'ї ма'лен'к'ї / вироб'л'али на 'дечко // спик'ли // ну спик'ли на / 'заслонку пос'тавили под стил // на 'заслонц'ї ти пам'пушечки пона'значували / йа'к'е де чи'йа / ну дес' со'баку т'р'еба 'ўз'ат' / ко'торї со'бака 'виз'ме упе'ред ту пам'пушку / з'начит' та 'ўпе'ред 'замуж п'ї'де [Поліщуки 2018, с. 108].

Крім того, на свято Андрія дівчата ворожили, прагнучи знати свою майбутню долю, причому на досліджуваних теренах у цьому дійстві використовували взуття: *йак у нас на Анд'р'їа воро'жат // зби'ра'вуц'а д'ї'к'ы до йе'дноїї хыж'ї і дес' блис'т п'ї'ночи почина'ют ворожити // воро'жат ус'ако <...> і та'почк'ы м'їр'айут в'їд візора до порога / ч'їйа та'почка п'ерша / то то'та с'а п'ерша уд:ас'ц' <...> зн'їма'їут чоб'ут з л'ївої но'гы' / бо блис'ко т'сірц'ови і м'ечут ч'ерес плеч'е // куд'є чоб'ут упаде / то 'ут'їт жен'їх б'уде [Українські закарпатські говірки 2004, с. 97]; при воро'ж'єн': і б'рали' чоботи 'ч'ї 'тухл'ї / к'їдали' за во'рота / куд'ї 'носом 'ўпа'де / от:уда і муж' б'уде (с. Заріччя); на андр'єйа 'к'їда'їут 'чобота 'через 'хату / куд'ї 'носом 'ўпа'де / ту'д'ї і 'замуж 'в'їде (с. Павлович); на с'в'ат' андр'єйа а'бо д'є'чата воро'жи'ли' // 'ц'їйе п'разни'к'ї не про'ходи'ли' без воро'жєн':а // йа'ка з д'є'чат хо'т'єла по'бач'їт' / 'у' йа'ку с'торону 'в'їде 'замуж / то'через во'рота 'к'їдала 'обу' // і куд'ї по'каже но'сок / 'у' 'тому 'боц'ї йї'їє 'сужєн'її (с. Корчівка); преста'їл'али по 'хат'ї 'чоботи' / ч'її 'перши' доїде до с'т'єнк'ї / та 'д'є'ка 'першо'їу 'замуж 'поїде (с. Шоломки); йак'шо 'у' од'ної 'хат'ї йе 'пару д'є'чат-сес'тер / то в'їноси'ли' на по'рог / ста'їл'али по од'ном чере'в'їку // 'у'ранц'ї ди'в'їли'с' / ч'її чере'в'їк 'ўпа'ї з по'рога / та і 'перша 'в'їде 'замуж (с. Збраньки); д'є'чата / йак га'дали' / б'рали' 'у' 'хат'ї од ву'гла нап'роти' две'реї ста'їл'али по 'очеред'ї о'ди'н за од'нім 'ўзу'ван':е / і ч'ї'їє 'в'їшло за по'рог / та і 'перша 'в'їде 'замуж (с. Старосілля); на св'а'того андр'єйа 'к'їда'їут' 'обу' 'через п'раве плеч'е / і 'у' йа'ку с'торону 'ўпа'де / 'у' ту і 'в'їдеш 'замуж (с. Бовсуни); на андр'єйа га'дали' так / б'рали' 'вал'анка і 'к'їдали' йо'го 'через 'хату / 'у' йа'ку с'торону вон 'ўпа'де / з то'їє сторо'ни' б'уде 'сужєн'її (с. Калинівка). Як бачимо, неодмінним атрибутом свята Андрія було взуття, яке, за віруваннями закарпатців і поліщуків, віщувало*

¹ Тут подаємо уривки з текстів, зібраних у середньополіських говірках Овруцького та Лугинського (нині Коростенського) районів Житомирської області.

майбутнє заміжжя дівчатам і вказувало на напрям, звідки буде наречений.

Більшість текстів засвідчує той факт, що на майбутню долю ворожили тільки дівчата, водночас на Поліссі зафіксовано, що участь у цьому дійстві брали й хлопці: *роз:у'вали'са і 'через 'хату перек'і'дали' 'чобот / хто 'п'ерви'ї пере'к'іне / то о'жени'ц:а чи 'в'їде 'замуж / а не пере'к'іне 'через 'хату / о'жени'ц:а ос'тан':її* (с. Гладковичі), хоча на більшості поліських теренів хлопці могли тільки насміхатися з дівчат.

Водночас святкування Андрія поповнило фразеологічну систему північноукраїнського наріччя, оскільки на Поліссі фіксуємо вислів *ганд'реї ск'іс* 'відсутність хлопців під час святкування Андрія', який і досі існує на цих теренах, позначаючи відсутність хлопців у дівочій компанії в будь-якій ситуації: *х'і'ба так / йак ти'пер // ти'пер забє'руца ў 'хату / да 'нишком ганд'рейа // ми / 'д'і'учин 'дєс'ат' / зби'раймос' ганд'рейат' // і ж'демо х'лопцоў // ждем / ждем / ждем // от / зби'рали в од'ноій 'ж'інки ул'ани ганд'рейа // ж'дали / ж'дали ми / ж'дали з слобод'жаноў // слобод'жани до нас не приїш'ли // от // і них'то не приїшоў до нас / на то'го ганд'рейа // н'іх'то не приїшоў // і то'д'і ганд'реї ск'іс* [Поліщуки 2018, с. 16].

Зазначене вище засвідчує спільність у традиціях закарпатців і поліщуків, пов'язаних із вечорницями та святом Андрія. Водночас варто звернути увагу на те, що в середньополіських говірках Житомирської області не зафіксовано матеріалу про відзначення в минулому свята Миколая (19 грудня). Оскільки інформаторами традиційно є діалектосії старшого покоління, вони не згадали про це свято. Водночас молоді люди сьогодні знають про нього. Причина полягає в тому, що тільки впродовж останніх років на Поліссі поширилося це свято, очевидно, прийшовши з теренів Західної України, а раніше, очевидно, з огляду на радянський період, який представлено в текстах, поліщуки його не відзначали.

Натомість тексти із закарпатських говірок засвідчують, що на цій території здавна традиційно відзначали Миколая як улюблене свято не тільки дітей, а й дорослих: *сисє с'ато зимовоє неї лим д'іти чикавут' / а ї дорос'л'і* [Українські закарпатські говірки 2004, с. 99]. Крім того, саме при цьому теж використовують взуття, яке діти самі витирають і миють, як місце, куди святий Миколай має покласти подарунки [Українські закарпатські говірки 2004, с. 99–100]. Водночас зауважимо, що не тільки середньополіський мовний обшар не кореспондує такого матеріалу, а й на теренах Західного Полісся, як свідчить опрацювання текстографічних видань Г. Аркушина, не зафіксовано матеріалів про особливості святкування Миколая, хоча свята весняного, літнього та осіннього календарних циклів тут представлено [Аркушин 2010]. Можливо, більш ретельне дослідження поліського етномовного континууму завдяки записам говіркового мовлення від представників дещо молодшого покоління (інформаторами текстів зазначених закарпатських і поліських говірок є переважно старші люди кінця 1920-х – 40-х років

народження) заповнить цю лауну й дасть змогу докладніше розкрити це питання.

Одним з основних зимових свят є Різдво, напередодні якого відзначають Святий вечір. На жаль, у збірнику «Єдність у різноманітності. Поліщуки» не представлено жодного тексту про цей період у житті селянина-поліщука, що можемо пояснити двояко: 1) у виданні подано спонтанні записи говіркового мовлення діалектосіїв без зазначення тематики оповіді, тому, очевидно, такого матеріалу й не знаходимо, бо говірко носії не мали такої настанови розповісти саме про ці свята; 2) на території Полісся, особливо Середнього, яке авторка статті досліджувала впродовж кількох десятків років, звичаї та обряди, пов'язані з релігійними святами, у період радянщини замовчувалися, діалектосії неохоче загалом про них говорили, очевидно чогось побоюючись. Підтвердженням цієї думки можуть слугувати й діалектні записи з інших теренів Полісся, зокрема із Західного, де представлено значний обсяг різноманітного матеріалу, водночас про Святий вечір і Різдво згадано лише спорадично на кількох сторінках [Аркушин 2010, с. 62, 224, 284, 380], хоча й такі уривки говіркового мовлення є свідченням відзначення свят. Як і на інших теренах України, на Святий вечір готували кутю, пісні страви: *ку'т'у ва'ри'ли / с'таў'лат' у ку'точок тої сно'пок 'жєта / ку'т'а // в'же ти'п'ро 'ти'л'ко 'жи'то та'ко в к'ружечку пус'таў'лат'* [Аркушин 2010, с. 62]; *'т'у тоў'ли с'пи'а'ниц'і / ку'т'у ва'рили на кол'а'ду і на гор'дан' // ку'т'у ва'рили на во'д'і / бес'соли // добаў'али мак / мед / го'р'іху* [Аркушин 2010, с. 284]. Натомість закарпатський етномовний ареал – це територія, де Святий вечір неодмінно відзначали, про що свідчить низка уривків [Українські закарпатські говірки 2004, с. 32, 41, 74–75, 85, 93–94, 145–146, 162–163], у яких чітко простежуємо важливість цього свята, підготовку до нього, неодмінне приготування дванадцяти пісних страв, багато традицій і вірувань про магічність Святого вечора (навіть домашня худоба в цей час може говорити з Господом), про важливу роль господаря й господині тощо, бо *маї вилікым с'йатом у нас усил'і йє С'йаты'ї віч'ір таї Р'ізвó* [Українські закарпатські говірки 2004, с. 145], напр.: *на С'аты'ї вєч'ур варіц'а дваніц':ат' страў / бобалкы' / пирогы' / фасól'а колочена / грибы' / горóх / рíбу // пєчєс'а країчун // перє'д вє'чєроў газда бє'рє хл'іба іс попр'óm та іде до стáйн'і кормити худобу* [Українські закарпатські говірки 2004, с. 32].

Висновки. Отже, спостереження крізь призму діалектного тексту за особливостями проведення вечорниць та відзначення свят зимового календарного циклу (Андрія, Миколая та Святого вечора) як частини світогляду закарпатців та поліщуків, їхньої матеріальної (під час зимового циклу традиційно прями, вишивали, використовували елементи побуту тощо) та духовної культури, яка виявляється у традиціях, віруваннях, ворожіннях, дає підстави стверджувати про спільність цих дійств на Закарпатті та Поліссі щодо їхнього функціонування, що свідчить про їхню архаїку. Водночас діалектні

тексти з указаних територій чітко демонструють говіркові риси на всіх мовних рівнях, які, цілком закономірно, різняться з огляду на належність закарпатських та поліських говірок до різних нарч українського діалектного континууму, хоча такі особливості є давніми, збереженими в мовленні представників старшого покоління. Опрацювання текстів із зазначених ареалів укотре засвідчує багатство діалектного мовлення як репрезентанта матеріальної та духовної культури говірконосців, представлене у зв'язному тексті, адже саме діалектні тексти мають загальнокультурне значення як витвори глибинного народного мовомислення, які особливо цінні акумульованим у них багатим культурним досвідом соціуму у відповідних параметрах хронотопу [Гриценко 2015, с. 116] і є цінним джерелом для дослідження світогляду представників різних етнічних груп.

Перспективи наукових пошуків убачаємо, по-перше, у подальшій фіксації зразків усного діалектного мовлення з теренів Полісся; по-друге, в опрацюванні виданих текстів із різних зон українського діалектного континууму для здійснення порівняльних досліджень; по-третє, у вивченні вірувань і традицій як елементів духовної культури представників різних етнічних груп, що сприятиме створенню цілісної мовно-культурної картини світобачення мовців, їхнього світогляду; по-четверте, у дослідженні динаміки мовних і культурних явищ, представлених у діалектному тексті, які зумовлені насамперед екстралінгвальними чинниками, адже в діалектному тексті відображено код матеріальної та духовної культури певної етнічної групи, представників певного діалекту, репрезентований через слово.

Література

1. Аркушин Г. Голоси з Волинського Полісся (Тексти) [Voices from Volyn Polissya (Texts)]. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 542 с. + 2 електрон. опт диски (DVD).
2. Глібчук Н.М. Ідіолект Парасковії Павлюк крізь призму діалектних текстів. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 60–74.
3. Гриценко П.Ю. Інформаційний простір діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 100–118.
4. Гриценко П. Просторинь народного слова Гуцульщини. *Голянич Марія. Мовний портрет села Тюдів*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2019. С. 4–10.
5. Єдність у різноманітності. Поліщуки. Навчально-методичний посібник / Упорядн.: Мойсієнко В.М., Гримашевич Г.І. Житомир, 2018. 144 с.
6. Коваленко Н.Д. Формування діалектної текстотеки: проблеми інформаційної достатності. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 190–199
7. Литвиненко Я.О. Текстовий супровід у роботі експлоратора за програмою. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 271–287.
8. Мартинова Г.І. Діалектний текст як підґрунтя класифікації говірок. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст*. Київ, 2014. С. 272–289.
9. Мигoliniнець О., Пискач О. Передмова. *Українські закарпатські говірки: Тексти* / Упор. та передм. О.Ф. Мигoliniнець, О.Д. Пискач. Ужгород: Ліра, 2004. С. 5–8.
10. Петрушенко В. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. Львів: «Магнолія 2006», 2011. 352 с.
11. Тищенко Т. Лінгвогеографічний підхід до репрезентації діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 377–383.
12. Українські закарпатські говірки: Тексти / Упор. та передм. О.Ф. Мигoliniнець, О.Д. Пискач. Ужгород: «Ліра», 2004. 400 с.
13. Філософія: словник термінів та персоналій / В.С. Бліхар, М.А. Козловець, Л.В. Горохова, В.В. Федоренко, В.О. Федоренко. Київ: ТОВ «Видавнича компанія КИТ», 2020. 274 с.

References

1. Arkushyn H. (2010). Holosy z Volynskoho Polissia (Teksty) [Voices from Volyn Polissya (Texts)]. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. 542 s. + 2 elektron. opt. dysky (DVD) [in Ukrainian].
2. Hlibchuk N.M. (2015) Idioloekt Paraskovii Pavliuk kriz pryizmu dialektnykh tekstiv [The idiolect of Paraskoviya Pavlyuk through the prism of dialect texts]. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: tekst yak dzherelo lnhvistychnykh studii*. Kyiv. S. 60–74 [in Ukrainian].
3. Hrytsenko P.Iu. (2015) Informatsiinyi prostir dialektnoho tekstu [Information space of dialect text]. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: tekst yak dzherelo lnhvistychnykh studii*. Kyiv. S. 100–118 [in Ukrainian].
4. Hrytsenko P. (2019). Prostorin narodnoho slova Hutsulshchyny [The expanses of the Hutsul folk word]. *Holiannych Mariia. Movnyi portret sela Tiudiv*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. S. 4–10 [in Ukrainian].
5. Jednist u riznomanitnosti. Polishchuky (2018) [Unity in diversity. Polishchuks]. Navchalno-metodychnyi posibnyk / Uporiadn.: Moisiienko V.M., Hrymashevych H.I. Zhytomyr. 144 s. [in Ukrainian].
6. Kovalenko N.D. (2015) Formuvannia dialektnoi tekstoteki: problemy informatsiinoi dostatnosti [Formation of dialect text library: problems of information sufficiency]. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: tekst yak dzherelo lnhvistychnykh studii*. Kyiv. S. 190–199 [in Ukrainian].

7. Lytvynenko Ya.O. (2015) Tekstovyi suprovid u roboti eksploratora za prohramoiu [Text support in the work of the explorer on the program]. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: tekst yak dzherelo linhvistychnykh studii*. Kyiv. S. 271–287 [in Ukrainian].
8. Martynova H.I. (2014) Dialektnyi tekst yak pidgruntia klasyfikatsii hovirok [Dialect text as a basis for the classification of dialects]. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslovianskyi kontekst*. Kyiv. S. 272–289 [in Ukrainian].
9. Myholynets O., Pyskach O. (2004). Peredmova [Preface]. *Ukrainski zakarpatski hovirky: Teksty / Upor. ta peredm.* O.F. Myholynets, O.D. Pyskach. Uzhhorod: Lira. S. 5–8 [in Ukrainian].
10. Petrushenko V. (2011) Filosofs'kyi slovnyk: terminy, personalii, sententsii [Philosophical dictionary: terms, personalities, sentences]. Lviv: «Mahnoliia 2006». 352 s. [in Ukrainian].
11. Tyshchenko T. (2015). Linhvoheohrafichni pidkhid do reprezentatsii dialektnoho tekstu [Linguo-geographical approach to the representation of a dialect text]. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: tekst yak dzherelo linhvistychnykh studii*. Kyiv. S. 377–383 [in Ukrainian].
12. Ukrainski zakarpatski hovirky: Teksty (2004) [Ukrainian Transcarpathian dialects: Texts] / Upor. ta peredm. O.F. Myholynets, O.D. Pyskach. Uzhhorod: «Lira». 400 s. [in Ukrainian].
13. Filosofiia: slovnyk terminiv ta personalii [Philosophy: a dictionary of terms and personalities] (2020) / V.S. Blikhar, M.A. Kozlovets, L.V. Horokhova, V.V. Fedorenko, V.O. Fedorenko. Kyiv: TOV «Vydavnycha kompaniia KYT». 274 s. [in Ukrainian].

REPRESENTATION OF A TRANSCARPATHIAN AND POLISHCHUK WORLDVIEW THROUGH THE PRISM OF A DIALECT TEXT

Abstract. The article on the material of dialect texts representing the Middle Polish and Transcarpathian ethnolinguistic areas analyzes polishchuk and transcarpathian worldview as a unity of knowledge, beliefs, views on the meaning and purpose of life, which determine the aspects of their thinking, peculiarities of material and spiritual culture.

The relevance of the article is due to the fact that the problem of the polishchuks and transcarpathians worldview through the prism of the dialect text has not yet attracted the attention of researchers, although transcarpathian-polissya linguistic relationships have repeatedly been in the field of view of dialectologists.

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of polishchuk and transcarpathian worldview based on the materials of dialect texts, in particular, to focus primarily on the traditions and customs associated with winter holidays as part of spiritual culture, rituals, as well as on individual elements of material culture.

The purpose of the article led to the implementation of a number of tasks, among which is to characterize the meaning of dialect texts as an important source for diverse scientific research, to find out the peculiarities of the worldview of the above ethnic groups based on the materials of dialect texts, to identify the common and different in polishchuks and transcarpathians worldview through the prism of the dialect text.

The analysis of texts from the two above-mentioned areas of the Ukrainian ethnolinguistic continuum gives grounds to draw conclusions and generalizations that it is in the dialect text that the worldview of the speakers of the dialect is most fully revealed. In addition, transcarpathian and central polish dialects as territorial formations of an ancient formation, which, belonging to different Ukrainian ethnolinguistic zones, are distinguished in lingual terms by a small number of identical dialect elements, at the same time, they have much in common in the cultural content, in the beliefs and traditions of the population of these areas on the feast of Andrew, Holy Evening, in the wedding ceremony, in the management of the household, in particular the picking of berries and mushrooms, which testifies to the archaic material and spiritual culture of Ukrainians in general.

Keywords: dialect text, worldview, transcarpathian dialects, middle polish dialects, material culture, spiritual culture.

© Гримашевич Г., 2021 р.

Галина Гримашевич – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та методики її навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка, Житомир, Україна; h_hrymashevych@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-3225-0031>

Halyna Hrymashevych – Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Language and Methods of its Teaching, Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, Ukraine; h_hrymashevych@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-3225-0031>